

Irene Dingel (red.)

Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche: Vollständige Neuedition; Quellen und Materialien 1; Quellen und Materialien 2. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2014. 1712 + 969 + 643 s. 199 €

Kvaliteten af tyske tekstudgivelser er høj. Det er prisen også. Med et team af medarbejdere, der især kommer fra Leibniz-Institut für Europäische Geschichte i Mainz, hvis leder Dingel er, foreligger der nu for første gang siden 1930 – 400-året for *Confessio Augustana* – en samlet, tekstkritisk udgave af Konkordieværket, dvs. de tre oldkirkelige symboler (Apostolicum, Nicæno-Constantinopolitanum, Athanasianum), *Confessio Augustana*, Melanchthons apologi hertil, de schmalkaldiske artikler, traktaten om pavens magt, Luthers to katekismer samt endelig konkordieformlen. Konkordieværket selv udkom i sin samtid i både latinske og tyske versioner; begge sprog er videregivet i denne udgave.

Foruden at være et billede af gnesiolutherdommens forsøg på at bringe de lutherske stridigheder til ende omkring 1580 – og som sådan er Konkordieværket et interessant eksempel på den tekstliggørelse af religionen, der skete efter Luthers og Melanchthons død – så udgør Konkordieværket den dag i dag det konfessionelle grundlag for lutherske kirker verden over, men på grund af en dansk konges forkærlighed for bogbrændingens auto-da-fé ikke for Den Danske Folkekirke. De tyske protestantiske kirkers paraplyorganisation EKD er da også initiativtager og største økonomiske bidragsyder til udgivelsesprojektet.

Forlaget – Vandenhoeck & Ruprecht i Göttingen, der i disse år satser massivt på reformationsrelaterede udgivelser – har fået et flot resultat ud af arbejdet med de gamle kilder. I modsætning til 1930-udgivelsen, som Vandenhoeck & Ruprecht også stod bag, søger 2014-udgaven ikke at komme tilbage til Konkordieværkets urtekst og så at sige at give et snapshot af konservativ lutherdom anno 1580, men lægger i stedet vægten på recepti-onshistorien, altså tekstens brug. Den gengivne tekst er derfor også stykket sammen ved at vælge de bedste tekstkritiske varianter, og ikke nødvendigvis de ældste (som man dog stadig kan finde frem til i apparatet).

Første bind, der udgør selve Konkordieværkets tekst, er særdeles brugbart, blandt andet på grund af margenhenvvisninger til den meget udbredte 1930-udgave af værket og til Melanchthons værker i Corpus Reformato-rum, og de mange tekstkritiske kommentarer til varianterne, der afslører udgiverens årelange beskæftigelse med de originale dokumenter fra tidlig-moderne tid. Hver tekst indledes med en indførende tekst ved udgiverne, der dog ofte fungerer mere forvirrende end introducerende, fordi snart sagt hvert udsagn belægges med en note, som dokumenterer den samlede lit-teratur på hovedsprogene til lige netop denne antagelse. I langt de fleste tilfælde siger noten dog intet om kvaliteten af denne litteratur – det nævnes blot, at den findes. Det er forstyrrende og giver et alt for tungt præg. Den

læser, der søger overblikket, kunne have ønsket sig en efterstillet bibliografi til hver introducerende tekst, der oplistede de 5-10 vigtigste værker inden for området – især da, når nu værket ledsages af to bind, det ene på knap 1000 sider, det andet 650, som grundigt kommenterer kildegrundlaget, de tekstkritiske varianter og receptionen af de enkelte tekster i Konkordieværket. Disse to bind er uundværlige for den, der arbejder med aspekter af ikke blot den begyndende lutherske ortodoksis kirkehistorie, men også for den, der beskæftiger sig med dogmeudviklingens historie. For den, der ikke har disse interesser, kan tekstbindet for en lavere pris købes separat.

Realkommenteringen af de enkelte tekster i Konkordieværket udgør en guldgrube af oplysninger, som denne anmelder ikke ville have været foruden. Kommenteringen er inddelt i tre: tekstkritik, receptionshistorie og indholdskritik. Her er henvisninger til tekstvarianter, bibelsteder, årstal, personer, væsentlige intertekstuelle referencer, kanonisk ret, kirkelig praksis osv. Alt sammen opdateret til den nuværende forskningssituation. Det er centralt for det videnskabelige arbejde med teksten og beviser en nyudgivelse af Konkordieværkets nødvendighed.

Det verserende reformationsjubilæum afstedkommer et væld af udgivelser i ind- og udland. Mange af dem brændes på erindringsens alter. *Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche* bør det ikke gå sådan.

Mattias Skat Sommer

Risto Saarinen

Recognition and Religion. A Historical and Systematic Study. Oxford: Oxford University Press 2016. 268 s. \$ 80.00.

De seneste årtier har psykologisk og socialfilosofisk forskning interesseret sig for at afdække, i hvilken forstand sociale relationer beror på et universelt menneskeligt behov for anerkendelse. Med sin bog om anerkendelse og religion vil Risto Saarinen udforske anerkendelsens systematisk-teologiske potentiale med baggrund i en undersøgelse af det kristne anerkendelsesbegreb, sådan som det udvikler sig fra nytestamentlig tid og til i dag. Dermed vil Saarinen udfordre den socialfilosofiske forståelse af anerkendelse som et moderne, sekulært begreb med rødder i Hegels filosofi. Undersøgelsen tager sit udgangspunkt i en minimumsbestemmelse af religiøs anerkendelse som en godkendeshandling, der indebærer kognitiv identifikation, social tilknytning samt en given relation mellem en anerkendende part, oftest mennesket, og en anerkendt part, oftest Gud. Ifølge Saarinen opstår der allerede i den tidlige kristendom en relativ stabil terminologi til betegnelsen af menneskets anerkendelse af Gud med centrum i ordene *agnosco* og *recogno*.

Saarinens undersøgelse spænder vidt. I den introducerende del 1 skitseres den filosofiske anerkendelsesdiskurs hos blandt andre frankfurtersociologen Axel Honneth og filosofen Charles Taylor samt hos de franske fænomenolo-